

Beelden van ouderschap en mishandeling. Een caleidoscopische blik op posities

Sietske Dijkstra¹

Soms zijn belangwekkende vragen ook de moeilijkste, zeker wanneer deze zich over verschillende domeinen uitstrekken of hete hangijzers bevatten. Ze blijven onbeantwoord, of worden niet eens (meer) gesteld. Als 'no go areas' vallen ze buiten het gangbare blikveld. Dit laatste lijkt op te gaan voor de vraag wat er met ouderschap gebeurt bij en na geweld tussen partners.

Er is de laatste jaren meer kennis beschikbaar over achtergronden, aard en effecten van geweld in gezinnen en relaties, en 'huiselijk geweld' is als thema van de periferie naar het centrum verschoven (Radford en Hester, 2006).

Dat het stoppen van geweld de noodzakelijke eerste stap is bij interventies, betwist niemand meer, maar of en hoe partnergeweld doorwerkt in ouderschap, behalve als algemene risicofactor voor kinderen, is nog altijd geen écht gestelde vraag. Ook is een psychologie van ouderschap grondig uitgewerkt, en vier voor ouderschap cruciale bufferprocessen zijn uitvoerig beschreven (Van der Pas, o.a. 1996; 2005). Bij stagneren van die processen is partnergeweld één van vele potentieel-ongunstige omstandigheden die dan het goed grootbrengen van kinderen verstoren.

De vraag wat er met ouderschap gebeurt bij en na mishandeling neemt, zeker in onderzoek en helaas ook regelmatig in de praktijk, nog altijd een marginale plaats in. Er is weinig empirisch onderzoek naar gedaan (Appleyard en Osofsky, 2003) en de beschikbare literatuur is behalve spaarzaam tamelijk beoordelend. De vaderrol van mishandelende mannen wordt meestal genegeerd, en moeders worden zonder meer verantwoordelijk gehouden voor de opvoeding na het geweld. Het wemelt ook van genderkwesties rond deze vraag, maar òf ze komen slechts verhuld aan de orde, òf ze verdwijnen in een schijnbaar genderneutraal betoog over ouderschap.

Dit artikel biedt vier perspectieven op gangbare beelden van ouderschap en mishandeling. Aan de hand van vooral internationale onderzoeksliteratuur wordt belicht hoe men mishandelde vrouwen en hun moederschap beziet, mishandelende mannen en vaderschap, en komt ook het perspectief van kinderen beknopt aan de orde. Deze gezichtspunten worden daarna betrokken op het perspectief van professionals in verschillende beroepsvelden op mishandeling in een partnerrelatie. Eenzijdig denken en handelen vormen bij huiselijk geweld voortdurend een groot gevaar; de spanning in het denken en de tegenstrijdigheid of complexiteit in het handelen worden daarmee uit het gezichtsveld gewerkt. Gezinsleden, professionals en instellingen dreigen daarmee afzonderlijke eilanden te worden - zonder een reguliere en deugdelijke bootverbinding.

I - INLEIDING: PROBLEMEN EN PROBLEEMANALYSE

Uit onderzoek kennen we al jaren termen als 'neglecting mother', 'marital discord', 'partner violence', 'abusive fathers' en 'exposed children', maar wat gaat schuil achter die etiketten? Over wat voor soort ouderschap hebben we het dan? Kunnen mishandeling en goed ouderschap überhaupt samengaan? Het adagium dat het geweld moet stoppen, hoe belangrijk ook, verhuult hoe geweld gestopt kan worden, en wat er vervolgens nodig is. De vergeten vraag naar

krachten die inwerken op ouderschap bij en na mishandeling verdient dan ook uitvoerige studie, en wel vanuit verschillende gezichtspunten. Er is behoefte aan gelaagde, zo mogelijk multidisciplinaire kennis, en aan ontwikkeling van know-how voor interventies. Wanneer er geweld in een gezin is geweest, slaat een willekeurig en algemeen opvoedingsondersteuningspakket de plank gemakkelijk mis. Zowel de dynamiek als het effect van geweld ten aanzien van het ouderschap blijven dan immers onbesproken.

De consequenties van verschillende gezichtspunten en ingenomen stellingen moeten worden verhelderd. Men benoemt het probleem namelijk verschillend al naar gelang de ingang in het systeem. Gaat het om het welzijn van een mishandelde vrouw, gaat het om de veiligheid van een kind, gaat het om strafbaarheid van de geweldpleger, òf om de zorgen van een professionele verwijzer?

Ik noem deze gezichtspunten posities, omdat het gaat om de posities van getuige, pleger en slachtoffer, en omdat die personen mogelijk van positie wisselen. Denk aan een kind dat in de ene situatie slachtoffer is en in de andere getuige, en aan de ouder die soms slachtoffer is, en soms getuige, of dader. Hoe beïnvloeden deze ‘posities’ hun onderlinge betrekkingen als partners, ouders en kinderen? Door hun positionering ten opzichte van elkaar en van zichzelf bij en na het geweld in ons denken te betrekken, krijgt het probleem een systemische en een tijdsdimensie. Effecten op korte èn op de langere termijn, alsmede ontwikkelingsprocessen en ingangen voor hulp (Dijkstra, 2007, 12-13) vallen dan onder de caleidoscopische blik² van posities.

Dergelijke positioneringen zijn niet voorbehouden aan gezinnen; ze weerspiegelen zich ook in (op)stellingen van professionals in het veld van welzijn en hulp, en in het juridische systeem. De ene professional heeft bemoeienis met ‘slachtoffers’, de ander met ‘plegers’, en een derde met kinderen, maar hun interactie is te weinig object van studie.

De probleemanalyse van ouderschap en mishandeling vraagt zelf dan ook om extra aandacht.

In deze bijdrage werp ik een caleidoscopisch licht op ouderschap bij en na mishandeling. Ik baseer mij grotendeels op rond 2000 verschenen literatuur - van overigens wisselende kwaliteit – en deze wordt besproken aan de hand van de posities van vrouwen, mannen en kinderen als gezinsleden. Ook neem ik op grond van onderzoek en praktijkervaring de vraag mee hoe professionals met deze thematiek omgaan. De conclusies aan het eind zijn vrijwel stuk voor stuk thema’s die in de praktijk leven en die vragen om uitwerking.

Het hoofddaccent ligt op fysieke en psychische mishandeling tussen partners en de effecten daarvan op hun relatie, op hun functioneren als ouder, en op kinderen die getuige zijn. Ik laat goeddeels buiten beschouwing dat soms óók sprake is van fysieke of psychische kindermishandeling, van fysieke en affectieve verwaarlozing, en van seksueel geweld en misbruik.

Stress en het stagneren van buffers

Eerst een praktijkobservatie.

De directeur van een opvanginstelling voor mishandelde vrouwen en hun kinderen leidt me rond in een destijds speciaal voor dat doel gebouwd huis: alle kamers en gemeenschappelijke vertrekken komen uit op een nagebootste straat.

Drie keer komen we dezelfde moeder tegen, ik schat haar midden twintig, met twee jonge kinderen in een combibuggy. De eerste keer telefoneert ze; één van de kinderen huult en zijn speen ligt op de grond, zie ik terwijl we passeren. De tweede keer staat moeder bij de deur naar de interne kinderopvang. Blijkbaar heeft ze - in eerste instantie tot mijn schrik - nog een derde kind, iets ouder maar beslist nog onder de

vijf. Van de twee kleintjes begint de oudste onbedaarlijk te huilen en de jongste doet gaandeweg mee. Ze zien opeens hun moeder niet meer: verdwenen achter de deur. Zij zitten nog in hun wandelwagen die in de gang staat. De deur heeft een stevige veer, en dat maakt het inderdaad niet gemakkelijk om met buggy en al naar binnen te komen. Ik probeer de bezichtiging van de kindvriendelijke ruimte subtiel te combineren met een geruststellende interventie: met mijn rug houd ik de deur open en zeg tegen de jongens: 'Ja hoor, mama is daar, ze komt zo terug'. Het is heel moeilijk om het daarbij te laten; hun gehuil vraagt om troost. De derde keer zie ik moeder op terugreis in de 'straat' met twee kinderen in de buggy; één van hen sabbelt op een speen; moeder rookt een sigaret.

Op geen van de drie momenten zag ik moeder oogcontact maken met de kinderen, iets tegen hen zeggen, of ze geruststellen.

Deze kleine observatie van een passant legt verschillende feiten en (voor-)oordelen bloot - ook de mijne. Ik zie een terneergeslagen moeder, mishandeld, met drie kleine kinderen, en ik stel me voor hoe zwaar en belastend het is om hier met de kinderen te wonen, tijdelijk. Hoe is zijzelf er aan toe? 'Kan en mag deze vrouw voor drie jonge kinderen zorgen? Welke extra hulp is nodig? Is de Raad voor de Kinderbescherming al betrokken bij de verwijzing van deze moeder naar dit opvanghuis?' Of is dat de reflexmatige reactie van een 'kinderbeschermmer' die onvoldoende is geïnformeerd over ouderschap en die de visie van vrouwenopvang op eigen verantwoordelijkheid van mishandelde vrouwen niet kent?

Onderzoek van begin jaren negentig heeft al overtuigend aangetoond dat mishandeling de psychische en fysieke gezondheid van vrouwen ondermijnt: veel vrouwen zijn depressief, hebben wonden en fysieke klachten, en kampen met posttraumatische stress.³ Bijna één kwart van hen werd al tijdens de zwangerschap mishandeld (Römkens, 1992, 120), en bijna de helft heeft ook verteld over gedwongen seks (Römkens, 1992, 24). Vrouwen met kinderen lopen drie keer zo veel kans op huiselijk geweld dan kinderloze vrouwen (Mirlees-Black, 1999, in Radford en Hester (2006). In het eerste grootschalige onderzoek in de Nederlandse vrouwenopvang constateren Wolf en collega's (2006) dat daar de 'minstbedeelde vrouwen' verblijven en 'meervoudig kwetsbare vrouwen met ernstige geweldservaringen'. Er komen nog stresserende factoren bij door onzekerheid en moeilijke leefomstandigheden in de vrouwenopvang. Het is een grote overgang van het vroegere isolement naar leven in een groep en zonder privacy.

Hoe lang is deze vrouw al in de opvang? Hoe heeft ze zich voor kunnen bereiden? Wat hebben de kinderen en zij achter moeten laten? Hoe groot was de angst voor geweld? En wat hebben de jonge kinderen, die zich nog nauwelijks kunnen onttrekken aan mishandeling, 'meegekregen'?

Ouderschap versterken

Naast ongemak en verdriet die het verlaten van huis en haard met zich meebrengen, en terwijl de dagelijkse zorg voor de kinderen 'gewoon' door draait, zijn er talloze zaken die geregeld moeten worden: een inkomen (het merendeel van de vrouwen is niet economisch zelfstandig), ziektekosten, soms een verblijfsvergunning, opvang en/of school voor de kinderen, een scheiding of ondersteuning bij terugkeer naar de partner, begeleiding voor zichzelf, misschien hulp voor de kinderen, en een huis.

Bij mijn korte observatie was het evident hoezeer deze kinderen zorg en aandacht nodig hadden - en dat ze die op de korte momenten dat ik hen zag niet kregen. Ik wilde iets doen; tegelijkertijd was ik beducht om iets over te nemen. Ik wilde niet in de valkuil treden van het beter te (willen) doen. Deze kinderen hadden niets aan mijn woorden of handelingen; ze

hadden wel iets aan en met hun moeder. Of, in geleende woorden van Van der Pas, ze hadden het nodig dat hun moeder steviger in de ouderpositie kwam te staan.

Een belangrijke vraag is dan wanneer en met welke steun zij dat kan. Wat vragen we precies van getraumatiseerde, mishandelde vrouwen die in beslag worden genomen door rouw en overleving? Kunnen ze hun kinderen in die penibele situatie wel (de hele tijd) om zich heen verdragen? Kunnen ze in zo'n beklemmende en onzekere positie de 'goede ouder'-ervaringen opdoen die zij broodnodig hebben om een goede ouder te kunnen zijn? Van der Pas (2005) vat in *Eert uw vaders en uw moeders* de cruciale rol van beschermprocessen voor het opvoeden samen in vier buffers: een solidaire gemeenschap, een goede taakverdeling en toegankelijke hulp, de ouderlijke metapositie (kunnen reflecteren op het opvoedgedrag) en 'goede ouder'-ervaringen. Buffers zijn cruciaal omdat ze het risico van ontsporing op de ouderlijke werkvloer verminderen en omdat, omgekeerd, elke ouder met elk kind vastloopt wanneer ze niet goed werken. Zonder in detail hierop in te gaan, mogen we veronderstellen dat al deze buffers voor veel mishandelde vrouwen niet goed werken. Ik neem ze kort door. Is een door geweld getraumatiseerde vrouw, misschien zelf ook pleger van geweld, in staat om een metapositie in te nemen ten opzichte van haar opvoedgedrag? Dat vereist immers afstand nemen en reflecteren. In haar situatie staat echter overleving centraal – voor zichzelf en voor de kinderen – en de subtiliteiten van goed opvoeden moeten wachten tot later. Het heeft haar hoogstwaarschijnlijk ontbroken aan een goede taakverdeling en sociaal netwerk – en inderdaad belanden vooral mishandelde vrouwen met geen of te weinig netwerk in de opvang. Onmisbaar voor herstel van ouderschap is dan ook de aandacht in de opvang voor uitbreiding en versteviging van het netwerk van vrouwen⁴.

Vermoedelijk is aan de vlucht naar de opvang een overweldigend aantal 'slechte ouder'-ervaringen vooraf gegaan. Ik denk aan het geschreeuw en het vechten thuis, mogelijke verwondingen, en wat de kinderen hebben gezien, gehoord en gevoeld.

En in een waarlijk solidaire gemeenschap was het niet tot opname in de opvang gekomen.

Mijn observatie was niet uitzonderlijk. Een groot aantal opgenomen vrouwen blijkt de zorg voor hun kinderen van zich af te schuiven en emotioneel minder beschikbaar te zijn. Het valt hun zwaar om zich in de kinderen te verdiepen. Bij vrouwen in de opvang constateren werkers ook regelmatig psychiatrische problemen en/of een verstandelijke beperking. En ze zijn ten prooi aan posttraumatische stress, met klachten als depressie, slaapproblemen, nachtmerries, terugtrekgedrag, en de bekende combinatie van herbelevingen, gevoelsvervlakking, vermijding en verhoogde prikkelbaarheid (Levendosky, Graham-Bermann, 2000). Veel moeders zijn zelf te zeer van hun stuk, en te vermoeid, om kinderen om zich heen te kunnen velen. Zij zeggen het niet hardop, maar in feite willen zij het opvoeden tijdelijk delegeren – totdat ze zover zijn dat ze hun hoofd er weer bij hebben en 'goede ouder'-ervaringen op kunnen doen. 'Laat een ander even het meta-werk van me overnemen', vragen zij vanuit hun laatste restje metapositie.

Daarbij komt de al genoemde druk om de noodzakelijke voorzieningen te treffen. Dit sluit aan bij resultaten van recent onderzoek (Wolf e.a., 2006) naar de kwaliteit van de opvang van 218 mishandelde vrouwen in 18 instellingen: zij wensen meer praktische hulp met huisvesting, inkomen, het opbouwen van sociale contacten, en hulp bij psychische problemen. Allochtone vrouwen blijken er nog slechter aan toe vanwege taalproblemen, doordat zij meer dreiging en boosheid in hun omgeving ervaren, en er bij hen vaker sprake is van seksueel geweld naast andere soorten geweld. Nog een onuitgesproken boodschap: neem ons meer uit handen. *'Meer taakverdeling graag!'*

Het verblijf in de opvang levert bovendien een 'verdikking van problemen' op waarvoor noch moeders, noch kinderen zich kunnen afschermen. Spanningen met hun kinderen zijn vaak debet aan ruzie met andere vrouwen, aldus Wolf e.a. De vrouwen hebben hun handen al méér

dan vol aan kinderen die net als zij de sporen dragen van het geweld: ze slapen en eten slecht, luisteren niet, en nemen ongewenst gedrag en onbekende woorden of scheldwoorden over van andere kinderen en vrouwen (154/155). Deels is dit het ontladen van spanning; deels zijn verdergeproblemen een nevenverschijnsel van het stoppen van geweld: opeens is er weer ruimte voor andere, onopgeloste kwesties.⁵ Hoe dan ook maakt het samenleven met andere getraumatiseerde vrouwen en kinderen, en er tegelijk geheel alleen voor staan als moeder, dat de vrouwen zich in hun eigen manier van opvoeden ondermijnd voelen.⁶ Verbeterpunten die vrouwen en opvangmedewerkers in het onderzoek van Wolf e.a. naar voren brachten zijn: meer begeleiding van de kinderen, meer speelruimte en speelgoed, en kinderopvang – door anderen. Met andere woorden: help mij voorkomen dat de kinderen van de regen in de drup komen. *‘Hoe kan ik een goede ouder zijn als mijn omstandigheden zo tegenzitten?’* luidt de derde boodschap.

Versterking van buffers gaat in deze visie vooraf aan verbetering van opvoedvaardigheden.

Mishandelde vrouwen: je inschrijven en jezelf positioneren

Van heel andere orde is de kwalitatieve analyse van de Zweedse psychotherapeut en onderzoeker Hydén (2005). Zij hanteert een compleet andere en in de jaren negentig vaak gebezigde vaktaal: ervaringen met mishandeling worden ‘ingeschreven’, een slachtoffer is nooit een ‘gefixeerde categorie’, en zij onderzoekt hoe mishandelde vrouwen zichzelf positioneren in hun verhaal over het verlaten van de mishandelende partner. Welke plaats neemt het handelen van vrouwen zelf in, of beter gezegd, hoe het is gesteld met hun ‘agency’? Hydén omschrijft agency als het kruispunt van macht, verantwoordelijkheid en activiteit, en zij opent haar lijvige artikel met een citaat van Foucault dat er geen macht is zonder verzet.

Volgens Hydén plaatsten de vrouwenbeweging en vrouwelijke solidariteit geweld op de politieke agenda door het als een publiek probleem te beschouwen. De latere kritiek dat dit vrouwen als fragiele engelen en mannen als gewelddadige beesten neerzette, vindt zij onterecht. Vrouwen zijn integendeel gereduceerd tot, en daarmee opgesloten in, hun slachtofferschap, en de diagnose van posttraumatische stress heeft het slachtofferdenken versterkt. Hydén wil verzet, inclusief angst en lijden, opnieuw een centrale plaats geven in theorievorming over geweld, en dit vanuit persoonlijke betrokkenheid bij de groep die ze onderzoekt. Gedurende twee jaar werkte zij wekelijks een dag in een opvanghuis. Voor haar onderzoek sprak ze zes keer met een groep van tien vrouwen in de leeftijd van 21 tot 45 jaar en met in totaal 16 kinderen. Het eerste gesprek was in het opvanghuis, later na telkens vier maanden bij de vrouwen thuis. Zes van de tien mannen waren van allochtone afkomst; van de vier Zweedse mannen waren er twee crimineel en was één ernstig verslaafd.

Het opeisen van het recht op een nieuw leven en een nieuw thuis werpt bij de vrouwen (opnieuw) de vraag op: 'Hoe heb ik zo lang kunnen blijven!' Het grote verschil tussen toen en nu ligt in het proces van scheiden, en om dit over het voetlicht te krijgen, stelde Hydén hun de volgende vragen:

- Waarom verliet u uw man op dit punt in uw leven?
- Wat is het belangrijkste nu in uw leven, wat neemt u het meest in beslag?
- Hoe denkt u nu over het geweld dat plaats had?
- Hoe bent u in staat om uw nieuwe leven vorm te geven?
- Hoe kon het dat u zo lang bij uw partner bleef?

Positionering en verzet

Hydén onderkent drie narratieve posities van vrouwen: de gewonde, de zichzelf beschuldigende en de bruggenbouwer. De gewonde staat voor kwetsbaarheid, zelfverwijt houdt verband met isolement, en de bruggenbouwer legt verbindingen. Deze posities beschouwt Hydén als strategieën van verzet. Sommige vrouwen spraken exclusief in termen van één domein, anderen gebruikten verschillende positioneringen dooreen, of veranderden geleidelijk van positie. Bijna alle vrouwen namen de positie van de gewonde in, maar voor de meesten was dit een stadium. Uitspraken die daar bij horen waren: hij bepaalde hoe ik me moest kleden; ik mocht nooit zelf iets beslissen; ik wil niet dat hij terug komt en mijn leven verpest; ik was zo bang voor hem, wilde niet dat hij me kon vinden; hij besliste alles thuis; ik mocht geen contact maken of iemand aankijken. In de narratief van de gewonde is de macht scherp verdeeld: *zij* was en is machteloos, *hij* was en is machtig en dominant. Ze is nu weliswaar niet meer inschikkelijk, maar haar verzet is vooral passief.

Bij de zichzelf beschuldigende positie werden vrouwen gekweld door het verleden en hun handelen. Bijvoorbeeld: wat een idioot was ik, om het zo voort te laten duren; ik liet mezelf zo slecht behandelen, ik schaam me en het maakt niet uit dat anderen zeggen dat ik dat niet hoef; waarom gaf ik hem niet aan toen hij mij de eerste keer sloeg? Opmerkelijk is dat deze uitspraken een 'ik' positioneren en daaraan handelingsruimte toekennen. Volgens Hydén is in dit type narratief de vrouw die haar man verliet intern in gesprek met de vrouw die bleef. Betekenisvol daarin is dat het thema verzet afwezig is: verzet dat het geweld had kunnen voorkomen. De zichzelf beschuldigende is, samenvattend, ambigu over haar macht, maar voelt zich in het heden sterker; ze omschrijft de man als toen, maar níet nu, de dominante kracht in haar leven. Toen was ze solidair met hem; nu niet meer. Haar verhouding tot inschikkelijkheid en verzet is ingewikkeld en ambigu.

Slechts weinig vrouwen namen de positie van bruggenbouwer in die, aldus de auteur, mogelijkheden biedt om toen en nu met elkaar te verzoenen. Vermoedelijk is de factor tijd belangrijk om deze positie te bereiken. Terwijl de zelfbeschuldigende nog vooral in het verleden verkeert, staat de bruggenbouwer al in het heden. Voorbeelden: ik merk dat ik soms terugga naar mijn oude manier van doen, dan voel ik me slecht, maar het duurt nooit lang tot ik inzie wat er gebeurt; soms denk ik zelf dat het stom is dat ik hetzelfde ding weer doe, maar dan denk ik gewoonlijk, oké dus ik was stom, ik was gek, maar dat kan ik nu veranderen, en dat is dan al genoeg. De ander van toen is voor de bruggenbouwer niet meer gevaarlijk. De man had en heeft niet alle macht; haar solidariteit met hem is weg. De vrouw had beperkte macht omdat ze eigen behoeften niet kon koesteren, maar ze heeft nu meer macht dan toen. Toen was haar verzet ongericht; nu richt ze zich op wat voor haar belangrijk is.

Hydén biedt mooie inzichten, maar laat iets weg: de positionering van de mannen. Mogelijk bepalen hun macht en positie, oftewel hun plegerprofiel, mede de positie die de vrouw in kan nemen. Een stalkende ex-man bijvoorbeeld heeft behoorlijk veel (over)macht. En de kinderen? Ook de invloed van hun positie op de moeder, en omgekeerd, blijft buiten beschouwing.

II - OUDERSCHAP EN MISHANDELING

Het ouderschap van mishandelde vrouwen

Mishandeling beïnvloedt de ervaring van het moederschap en de identiteit van moeders (Radford en Hester, 2006). Mishandeling tast hun vermogen aan om een goede ouder te zijn, zo blijkt, maar eenduidig en eensluidend zijn de bevindingen niet (*zie ook* Geurts, 2005). Vrouwen noemen zelf ongeduld, frustratie, en zich afreageren op anderen als neveneffecten van mishandeling, en voelen zich vaak hulpeloos en waardeloos als ouder. Een moeder die steeds mishandeld wordt, verliest haar gezag. Dit kan het kind aanmoedigen om mee te vernederen (Sturge, 2003). Deze laatste auteur stelt ook dat mishandelde moeders onvoldoende aandacht

op kunnen brengen voor de kinderen, hetgeen kan uitlopen op verwaarlozing waar vooral jongere kinderen onder lijden. Tevens wordt vermeld dat vrouwen soms ambivalent zijn over zonen die hen herinneren aan hun ex-partner (Radford en Hester, 2006).

Meer consensus is er over de stress die mishandelde moeders ervaren, en over hun slechte fysieke en psychische gezondheid in vergelijking tot andere vrouwen (Radford en Hester, 2006). Zeker na chronische mishandeling zijn zij dikwijls ernstig getraumatiseerd, en pendelen ze heen en weer tussen verhoogde prikkelbaarheid, herbeleving en vermijding. Andere auteurs wijzen echter op compenserende reacties van moeders om de effecten van mishandeling op hun kinderen te verzachten, hen zo mogelijk buiten de ruzies houden, en om akelige ervaringen met de vader te corrigeren (Friend, 2000; Levendosky, Graham-Bermann, 2000; Geurts, 2005).

Drie deelgebieden

In een zeer heldere overzichtsstudie stellen Appleyard en Osofsky (2003) vast dat de negatieve impact van trauma op 'ouders' - in feite bedoelen zij moeders - wel onderkend wordt in de klinische praktijk, maar onvoldoende empirisch onderzocht is.

De vraag naar de impact splitsen zij uit naar drie deelgebieden:

1. hoe trauma het vermogen tot functioneren als ouder beïnvloedt;
2. hoe ouders beïnvloed worden door traumatische ervaringen van hun kinderen;
3. hoe kinderen worden beïnvloed door de impact die trauma heeft op hun ouders.

Geweld in een gezin is een zware uitdaging voor ouderschap, aldus Appleyard en Osofsky. Er zijn veel heftige en onregelende emoties - angst, frustratie, onrust, depressie en hulpeloosheid - die de basisveiligheid aantasten, en het onderling vertrouwen. Daaruit kan ouderlijke onrust resulteren, onvermogen om verdriet van de kinderen waar te nemen, terugtrekgedrag, en verminderd vermogen de kinderen te tolereren zonder angstig of boos te worden. Dit correspondeert met het verlies aan vertrouwen in zichzelf als moeder dat Wolf e.a. (2006) waarnamen bij vrouwen in de opvangperiode: ze voelden zich emotioneel leeg en afstandelijk, hadden voor hun gevoel hun kinderen weinig te bieden, en reageerden frustratie op hen af. Het moeilijke gedrag van de kinderen, die ook veel hebben meegemaakt, versterkt het gevoel van incompetent zijn. En in een zelfde tijdsbestek proberen òn vrouwen òn kinderen om met het gebeurde om te gaan. Het blijkt dan ook zeer moeilijk voor mishandelde vrouwen om zonder sociale steun de kinderen aan te kunnen.

Hoe meer geïsoleerd en arm de vrouwen zijn, hoe hoger de ouderlijke stress. Dit kan ertoe leiden dat vrouwen zelf geweld tegen hun kinderen gebruiken (Geurts, 2005). Holden e.a. (1998) vermelden dat mishandelde vrouwen vaker fysiek agressief zijn tegen hun kinderen en dat ze twee keer zo vaak zeggen hun kinderen wel eens te hebben geslagen. Uit dit laatste onderzoek blijkt echter ook dat de kans op verhoogde agressie van moeders tijdelijk is; zes maanden na het verbreken van de relatie en na vertrek uit de opvang is de agressie significant afgenomen. - En de steun toegenomen?

Deze bevinding wijst op een verband tussen stress en agressie: mishandelde vrouwen (en kinderen) bevinden zich tijdens de opvang als het ware in een hogedrukpan. Stoom afblazen kan niet. Dit pleit ook voor aandacht voor buffers (Van der Pas, 2005) ter ondersteuning van het ouderschap van mishandelde vrouwen: toegankelijke en toeschietelijke hulp, een taakverdeling die hen in staat stelt 'goede ouder'-ervaringen op te doen, hulp bij het reflecteren op de opvoedsituatie - en misschien de vraag stellen of de meta-functie moet worden gedelegeerd.

Het ouderschap van gewelddadige mannen

In onderzoek en hulpverlening gebruikt men vaak de genderneutrale term ouderschap. In de praktijk komt dit vaak neer op contact met, en betrokkenheid van, moeders. Zo blijkt uit de eerste Nederlandse effectmeting van 'Let op de Kleintjes' - een groepsprogramma voor kinderen die getuige zijn van huiselijk geweld - dat uitsluitend moeders de ouderbijeenkomsten volgen (Lamers-Winkelmann, 2003). Doordat nog nauwelijks is onderzocht of mishandelende mannen een positieve rol kunnen spelen in het contact met hun kinderen, zijn voor hen geen interventies ontwikkeld. Wanneer vader de agressieve (ex)partner was, is hij meestal buiten beeld en komt zijn ouderrol eenvoudigweg niet ter sprake, noch de vraag of en hoe en wanneer hij een goede vader kan zijn.

Dader èn vader

Daderbehandelaar en psychotherapeut Baars (*in* Dijkstra, 2007, 146) vraagt expliciet aandacht voor het effect van geweld op kinderen, en spreekt de gewelddadige man ook aan als vader: wat betekent het wanneer hij zijn vrouw slaat in bijzijn van de kinderen, privileges claimt, of zich bars en bevelend opstelt? Wil vader het verspeelde vertrouwen terugwinnen bij de kinderen, dan vergt dat een zorgvuldige voorbereiding en het standvastige voornemen om weer een betrouwbare ouder te worden.

De Israëlische onderzoeker Peled (2000) spreekt van het recht van vaders op ouderschap, en op rehabilitatie. Voorwaarde is wel dat vaders gemotiveerd zijn om in de relatie met hun kinderen te investeren. Stoppen en beheersen van geweld horen daarbij wil het veilig zijn voor kinderen en vrouw. De groep vaders die vrouw en kinderen stalkt nadat zij gevlucht zijn, valt dus af, evenals mannen die vrouw en kinderen (blijven) bedreigen.

Behalve zich beheersen, moet de vader verantwoordelijkheid nemen voor het gepleegde geweld en dit bespreekbaar maken met de kinderen. Ook ontkennende vaders vallen dus af.

Reserves

Zonder in praktijk gebracht inzicht kan contact van vader en kinderen gevaarlijk en beschadigend zijn. Volgens Peled (2000) houden sommige mannen, ook na de scheiding, er een instrumentele benadering van de kinderen op na: zij beschouwen het hebben en controleren van kinderen als hun recht. Ook is gebleken dat mishandelende mannen strengere vaders zijn, meer discipline gebruiken en agressiever optreden dan de mishandelde vrouwen. Verder gebruiken mannen toegang tot hun kinderen soms als een route voor geweld jegens de partner: zij proberen haar schuld toe te schuiven en haar te diskwalificeren als moeder (Radford en Hester, 2006).

De literatuur over het ouderschap van gewelddadige mannen is opmerkelijk schaars. Wellicht is dit een controversieel onderwerp, of een van de 'no-go areas', terwijl er veel onderzoeken en praktijkvragen leven. Hoe werken de eerder bij mishandelde moeders al beschreven buffermechanismen (Van der Pas, 2005) bij vaders die geweld gebruikten tegen hun partner? Op welke wijze kunnen zij 'goede ouder'-ervaringen opbouwen met hun kind(eren) in bijvoorbeeld een gesuperviseerde omgangsregeling? En hoe kunnen zij vanuit een metapositie verantwoordelijkheid nemen voor hun ouderschap en eerder gedrag bijstellen?

De geringe lengte van deze paragraaf illustreert dat praktijkprojecten met vaders dringend nodig zijn. Ontkenning door de mannen zelf draagt daaraan bij, maar hoe kijkt 'men' naar het vaderschap en (ex)partnerschap van deze mannen? De beelden over en weer suggereren dat professionals mishandelende vaders uitsluiten en achterstellen, en omgekeerd dat vaders op professionals reageren met wantrouwen en woede.

De positie van kinderen

Sturge (2003) stelt zichzelf de vraag of gewelddadige ouders geschikte ouders kunnen zijn. Zij beschrijft fysiek, psychisch, seksueel, verbaal, en financieel geweld tussen partners, en hoe al deze vormen vèrstrekkende en indringende gevolgen hebben voor met name jonge kinderen. De titel en beginvraag van Sturge's uiteenzetting zijn wat misleidend omdat zij nauwelijks ingaat op het ouderschap van partners die lijden onder relationeel geweld. De veiligheid en belangen van kinderen prevaleren in haar stuk, en helaas gaat het niet over de vraag hoe men deze realiseert. Daarmee wordt haar artikel programmatisch: Sturge schetst een normatief en bekend einddoel: kinderen mogen niet worden blootgesteld aan herhaald geweld tussen verzorgers, noch aan een gezinsleven waar angst en onvoorspelbaarheid heersen. Kinderen raken dan gespitst op voortekenen van geweld en verkeren voortdurend in angst over de veiligheid van hun moeder.

Sturge verheldert niettemin een aantal directe en indirecte reactiepatronen bij kinderen die als getuige te maken krijgen met geweld.

Directe mechanismen:

- Het kind neemt agressief gedrag over om conflicten te beslechten;
- Het kind is kwetsbaar voor elke vorm van agressie;
- Het kind kan emoties niet goed reguleren, heeft moeite in het omgaan met conflict, hoge reactiviteit, en laat gedragsproblemen zien;
- Posttraumatische symptomen.

Indirecte mechanismen:

- Verstoorde ouder-kindrelatie: gebrek aan bescherming en veiligheid, en een onveilige binding;
- Excessieve disciplineren, zoals slaan en andere vormen van mishandeling.

Radford en Hester (2006) noemen weer andere kenmerken: moeder beschermen en informatie achterhouden, vroegrijp zijn, emotioneel verward en hyperverantwoordelijk. Sommige kinderen hebben zwakke sociale vaardigheden; andere hebben die juist sterk ontwikkeld; sommige vallen op door hun vermogen om in moeilijke situaties te onderhandelen. Vollediger dan deze korte opsomming is de op professionals gerichte literatuurstudie van Baeten en Geurts (2002). Zij relateren de positie van kinderen als getuige van geweld aan de ernst van de mishandeling en de ontwikkeling van het kind. Baby's kunnen verstijven of verslappen; jonge kinderen denken dat ze zelf schuld hebben en/of worden angstig; schoolkinderen lopen kans opstandig en dwars, of juist heel zorgend te zijn; adolescenten zijn geneigd om het geweld thuis te ontkennen en lopen een hoog risico op geweld in intieme relaties die ze als puber aangaan.

Als geschikte ingang voor begeleiding van jonge kinderen noemen Appleyard en Osofsky (2003) speltherapie en cognitief-gedragsmatige interventies. Goede samenwerking van professionals is dan nodig ten aanzien van management van boosheid, onbezorgd spel en spelregels respecteren (beurtverdeling), ontspanningstechniek en creatieve activiteit.

Een veelbelovende, maar zeer intensieve, behandelingsvorm lijkt de Mentaliseren Bevorderende Kindertherapie (MBKT) waarin men zich richt op het benoemen, verdragen en interpreteren van gevoelens. Deze door Fonagy ontwikkelde psychotherapeutische behandeling beweegt vanuit het hier en nu naar de binnenwereld van het kind, en sluit aan bij het psychisch functioneren en het niveau van het kind. Het doel is het ontstaan van een 'coherent self', vermindering van stagnatie op sociaal en emotioneel gebied, en een brug slaan tussen affecten, representaties en gehechtheidrepresentaties (Slijper, *in* Verheugt-Pleiter et al, 2005).

Het kind wordt zo weer de ontwerper van eigen gedrag en levensverhaal. Deze MBTK gaat altijd samen met ouderbegeleiding.

Ondermijning van moederschap in onderzoek en praktijk

Steeds weer blijken zowel de mishandeling zelf als ook de naweeën ervan ondermijnend te zijn voor het moederschap (ouderschap). Plegers schuiven vrouwen de verantwoordelijkheid toe voor de partnerrelatie en voor de kinderen, en geven haar de schuld van elk falen, aldus Radford en Hester (2006). Wanneer kinderen deel uitmaken van de mishandeling, kan dat de relatie tussen kinderen en moeder verstoren. Het ondermijnt haar gezag. Zeker wanneer vader zijn zoon uitdaagt moeder te slaan en te schoppen, of haar met woorden beledigt: 'Je moeder is een verspilling van ruimte hier in huis', of: 'Ze heeft poep in haar hoofd in plaats van hersenen'.

Therapie voor moeder is dan een druppel op een gloeiende plaat. Gedragsproblemen van kinderen en stress van moeder verminderen misschien, maar kernproblemen blijven onopgelost: agressie van de ex-partner, problemen met het gezin van herkomst, en de instabiele leefomstandigheden (Appleyard en Osofsky, 2003).

Ik licht hieronder uit dit geheel, als een soort casus, twee soorten ondermijnende effecten op het moederschap van mishandelde vrouwen. Ik doe dit aan de hand van een artikel over 'failure to protect' en van een artikel over verwaarlozing van jonge kinderen.

Kaufman-Kantor en Little over 'gebrek aan bescherming'

De opmerking over ondermijning van het moederschap wordt onderstreept door een opiniërend artikel van Kaufman-Kantor en Little (2003) over het gelijkstellen - in sommige staten van de VS - van partnergeweld met nalatigheid van ouders op het punt van bescherming, oftewel een vorm van verwaarlozing. 'Gebrek aan bescherming' wordt overigens, aldus de auteurs, nogal ruim en vaag omschreven, en zij vragen zich af hoe het eigenaardige fenomeen moet worden geduid dat moeder de schuld krijgt van gevolgen bij het kind van geweld door vader. Soms slaat de balans nog verder door en worden moeders verantwoordelijk gesteld voor blootstelling van hun kind aan geweld, terwijl rechtszaken slechts bij hoge uitzondering leiden tot uithuisplaatsing van het kind of overplaatsing naar vader. De agressor, meestal de man, wordt geen gebrek aan bescherming ten laste gelegd, al getuigt het van een 'slecht voorbeeld als ouder' om de partner, nota bene in het bijzijn van de kinderen, te slaan. Dat hier sprake is van een 'genderbias' moge duidelijk zijn.

Machtsongelijkheid als centraal probleem

Wanneer is blootstellen van kinderen aan geweld erg genoeg om te spreken van 'gebrek aan bescherming'? De auteurs hadden wel dieper in mogen gaan op deze rare en onjuiste vraagstelling, want wat kan een vrouw bij veelvuldige mishandeling precies uitrichten, behalve weggaan? Herhaling van de mishandeling drukt ongelijkheid van de macht uit. 'Gebrek aan zelfbeheersing' zou hier op zijn plaats zijn - naast 'gebrek aan bescherming'. Of zoals Goldner (1997) het uitdrukt: een man die zijn vrouw slaat, *overheerst* haar en verliest zijn zelfbeheersing. Het gaat om *beheersing* van impulsen en om het stoppen van intimidatie.

Little en Kaufman Kantor stellen dat het ontbreekt aan heldere standaarden voor professioneel handelen, maar zij gaan niet voldoende in op de heikele vraag of, en zo ja wanneer, blootstellen van kinderen aan partnergeweld gelijk staat aan kindermishandeling. Wie kan dit worden aangerekend, wie is verantwoordelijk, en wat zijn daarvan de consequenties?

Radford en Hester (2006) laten zien hoe deze keuze uitloopt op het verantwoordelijk stellen van moeders, en daarmee op verdere ondermijning van het moederschap.

Verschillende posities van moeders

Hoe kijken moeders aan tegen mishandeling waarvan hun kinderen getuige waren? Hun blik wordt, aldus Kaufman Kantor en Little, in ieder geval ingekleurd door ervaringen in hun jeugd. De auteurs verwijzen naar bevindingen van eerder onderzoek dat in hun jeugd mishandelde vrouwen een hoog risico lopen om hun kind te mishandelen. Zij blijven niettemin verantwoordelijk daarvoor. Overigens is het risico dat gewelddadige partners geweld gebruiken tegen hun kinderen nog hoger.

Moeders kunnen gevangen raken in een psychisch proces dat het moeilijk maakt om een buffer te vormen tegen de nadelige effecten van partnergeweld voor de kinderen, of om ze te beschermen tegen geweld. De basisgedragingen van het opvoeden komen in het gedrang: de moeders hebben geen zicht meer op hun kind; hun emotieregulatie stagneert; hun metapositie wankelt. Ze zijn, kortom, niet meer in staat om de zorg en veiligheid te bieden die het kind nodig heeft. Wanneer zij in gedrag van het kind de agressieve partner terugzien en hun woede daarover op het kind projecteren, slaat gebrek aan bescherming om in actief geweld tegen het kind.

De gedachte dat de kinderen van vader houden, kan een reden zijn voor vrouwen om bij de partner te blijven. Ze vinden het vaak moeilijk om de gevolgen van het geweld voor hun kinderen in te schatten, en zijn ontzet wanneer ze later van een kind horen hoe zwaar het was.

Connell-Carick en Scannapieco: verwaarlozing van jonge kinderen

Dit artikel kunnen we beschouwen als een voorbeeld van hoe onderzoekers het moederschap van mishandelde vrouwen ondermijnen. Het onderzoek van deze auteurs is pretentief, oppervlakkig, en voegt weinig toe aan wat we al weten.

Connell-Carick en Scannapieco (2006) onderzochten 148 speciaal voor dit onderzoek geselecteerde gezinnen die bij Child Protective Services (CPS) waren aangemeld. Hun doel was om verwaarlozing van kinderen in de leeftijd van 0-36 maanden te kunnen voorspellen, en zij concluderen dat verwaarlozing vaker voorkomt bij baby's, peuters en kleuters dan welke andere vorm van mishandeling dan ook.

Verwaarlozing als containerbegrip

Verwaarlozing komt veel voor, aldus deze auteurs, is onvoldoende onderzocht en raakt aan cognitieve, sociale, medische en gedragsmatige aspecten van de ontwikkeling van kinderen. Ook is er een methodologisch probleem: hoe meet je wat ontbreekt of afwezig is? Zij betreuren dat er geen scherp omliggende definitie van verwaarlozing bestaat, en dragen zelf weinig bij aan de definiëring. Sterker, er is in hun artikel geen omschrijving te vinden van verwaarlozing, behalve de opmerking dat zij medische verwaarlozing buiten beschouwing hebben gelaten.

De onderzoeksbevindingen leunen zwaar op inschattingen van professionals van Child Protective Services (CPS), die weer deels gebaseerd zijn op de inschatting van risico's op grond van voornamelijk vierpuntsschalen voor zeven thema's: kwetsbaarheid van het kind, gezinsomgeving (mate van stress, blootstelling aan gevaar), capaciteiten van de opvoeder(s), kwaliteit van de zorg, sociale omgeving, reactie op CPS, en het patroon van mishandeling.

Weggemaakte context

Op grond van een multivariate analyse stellen de onderzoekers vast dat verwaarloosde kinderen worden blootgesteld aan groter omgevingsgevaar, dat professionals de opvoeders beoordelen als niet-beschermend, en dat deze opvoeders over minder ouderschapsvaardigheden beschikken. Helaas maken zij niet duidelijk wat de relatie tussen deze bevindingen is. In hoe-

verre bepalen bijvoorbeeld opleiding en inkomen in welke buurt men woont en welke opvoedvaardigheden men tot zijn beschikking heeft? *En passant* wordt opgemerkt dat meer dan 80% van de onderzochte gezinnen in armoede leeft, maar geen woord over wat armoede in deze context zegt over verwaarlozing. Wat betekent het als je niet genoeg geld hebt om je kind te voeden en te kleden, of te verhuizen naar een betere buurt?

Verwaarlozende vaders bestaan niet

Gedachten over de invloed van gender zijn schaars in dit artikel, maar de visie van de onderzoekers blijkt onbedoeld als zij een collega citeren die vaststelt dat 75% van de verwaarlozende *moeders* (cursivering van auteur) een partner heeft. Moeder verwaarloost dus; hun partner en zijn zorg, of het ontbreken daarvan, blijft buiten beeld en onbenoemd, alsof er niet zoiets als 'verwaarlozende vaders' bestaat.

De toelichting op kenmerken van ouders bevat soortgelijke halfheden en cirkelredeneringen. De verwaarlozende ouders (= moeders) hebben, naast minder ouderlijke vaardigheden en vermogens, minder kennis van de ontwikkeling van kinderen, geringere kwaliteit in hun zorg, meer hechtingsproblemen en minder empathie voor de kinderen.

Zonder enige concretisering of verdieping, reproduceren de auteurs in hun 'bevindingen' als het ware de gebruikte risicotaxatielijst met de opmerking dat 'verwaarlozende gezinnen minder warmte kennen'. Zo zet dit onderzoek de traditie van de 'neglecting mother' voort.

Professionals

Hoe werken de verschillende posities en invalshoeken door in het handelen van professionals? De ingang die men kiest blijkt verschil te maken.

De zojuist besproken vaak stereotype beelden van moederschap, vaderschap en mishandeling leven voort in het handelen van professionals en met name in de zogenaamde verkokering in verschillende circuits (Hermanns, 2004). Friend (2000) noemt de spanning tussen de werelden van huiselijk geweld en die van kindermishandeling en kinderbescherming. Professionals gaan die spanning uit de weg en ontlopen elkaar – in plaats van na te gaan hoe ze hun werelden met elkaar kunnen verbinden en zowel kinderen als vaders en moeders beter helpen.

Kinderen helpen met strijdige emoties

In de opvang van mishandelde vrouwen en kinderen zijn vaders lang een onbesproken onderwerp geweest. Nu ook vaders bij hulp worden betrokken, blijken zij soms de beste of meest stabiele opvoeder te zijn - ondanks het geweld jegens hun vrouw. Kinderen (in de opvang) hebben echter vaak gemengde gevoelens over vader. Ze waren bang voor hem, veroordelden zijn schrikbewind, en hadden medelijden met moeder; tegelijkertijd voelden ze zich aangetrokken door de macht die hij uitstraalde en door zijn vermogen de dingen naar zijn hand te zetten (Peled, 2000). Ze missen hem ook.

De meeste kinderen kunnen slecht overweg met deze tegenstrijdige emoties, en het is ingewikkeld voor hen om een relatie te onderhouden met vader. Peled ziet mogelijkheden tot hulp bij het verwerken van verwarrende gevoelens en gedachten in kindergroepen. Ook noemt zij het belang van groepsgewijze psycho-educatie voor kinderen over mishandelende vaders – tenzij een vader zich expliciet verzet tegen deelname door zijn kind. Dan zou namelijk een belangrijk groepsdoel onder druk komen te staan: verbreken van het geheim van het geweld.

Genderverwachtingen bewust maken

Zowel in jeugdzorg als maatschappelijk werk laat de actieve betrokkenheid van vaders vaak te wensen over. Zij maken weinig gebruik van de aangeboden diensten, en dit vooral als vader en moeder niet meer samenwonen. O'Donnell, Johnson, D'Aunno en Thornton (2005) vroegen zich af of beroepsbeoefenaren zich daarover druk moeten maken, of dit als feit aannemen. In de praktijk onderscheiden zij drie beledende visies:

- vaders en moeders worden identiek behandeld;
- vaders vereisen een andere benadering omdat zij minder ervaren zijn in de zorg voor kinderen;
- vaders vereisen een genderspecifieke benadering om hen bij hulp betrokken te krijgen.

Uit de schaarse literatuur blijkt echter dat vaders eenvoudigweg minder aandacht krijgen en dat uitvoerend werkers niet goed weten hoe vaders te benaderen. Genderverwachtingen spelen een rol bij alle partijen: in de perceptie van vaders en moeders van elkaar, en in de manier waarop professionals kijken naar ouders van de ene en de andere sekse.

De auteurs leidden vijf focusgroepen met 34 professionals, onder wie 25 vrouwen. Alle deelnemers werkten in welzijns, pleeg- en jeugdzorg, hadden tenminste een jaar ervaring, en boden zowel ambulante als aan-huis-programma's aan. Hoe breder de samenstelling van de focusgroep, des te rijker de verwachte analyse. Bovendien lazen de onderzoekers onafhankelijk van elkaar de kwalitatieve data ('analytische triangulatie'), vergeleken deze daarna op overeenkomsten en verschillen, en probeerden vervolgens consensus te bereiken over de uiteindelijke beoordeling.

Dit leverde vijf uitspraken op van professionals over vaders:

1. *Vaders verkeren in de periferie van jeugdzorg en kinderbescherming*: ze worden niet bevraagd. Aan een twee-oudergezin kun je een label als 'verwaarlozende moeder' hangen zonder dat je weet hoe de vader in kwestie zich gedraagt. Vaders worden zo gemarginaliseerd en komen niet in beeld. Werkers zijn ongevoelig voor, en niet geïnteresseerd in, de blik of ervaring van vaders. Moeders voegen zich beter naar de verwachtingen en eisen die bij hulp horen, ze zijn betere cliënten - terwijl vaders hulp verwarrend en bevoogdend vinden. Toch waren deelnemers van vier van de vijf focusgroepen van mening dat vaders geen andere of specifieke diensten nodig hadden.
2. *Het 'systeem' behandelt vaders strenger dan moeders*. Vaders met een crimineel verleden of een Afro-Amerikaanse achtergrond zijn bij voorbaat verdacht.
3. *Vaders wantrouwen en vermijden jeugdzorg en kinderbescherming*: ze denken dat 'het systeem' hen in de val zal lokken. Ook maatschappelijk werkers. Dit idee is sterker bij armoede en een crimineel verleden. Vaders zijn bang een nieuwe relatie op het spel te zetten, een bezoeksregeling te verliezen, en vrezen veroordelen over hun verleden.
4. *Moeders houden het contact met vaders tegen*. Ze houden soms informatie achter op basis waarvan de maatschappelijk werker contact met de vader zou kunnen zoeken. De (verholen) onwil van moeders om mee te werken kwam het meest voor in grote steden waar vaders moeilijk te traceren zijn. Het kostte vaak veel tijd om het vertrouwen van de moeder te winnen, en in die tijd kwam vader op achterstand te staan.
5. *Veel vaders hebben weinig of geen binding met hun kinderen*, en dat zag men als de hoofdreden waarom vaders zo weinig betrokken zijn bij jeugdzorg en kinderbescherming. Zij zouden niet bereid zijn om offers te brengen, onverschillig staan tegenover hun kinderen, en/of hen niet willen verzorgen.

De meeste groepsleden (méér vrouwen dan mannen!) beledende een gelijkheidsbenadering, maar in de praktijk pleitten ze zelden voor co-ouderschap. Ze gingen uit van moeder als primaire opvoeder en hadden vooral met moeders contact. Bij echtscheidingszaken zijn vaders dan al snel in het nadeel. Opmerkelijk was dat de negen mannelijke professionals veel minder frustratie uitten over het werken met vaders en positiever stonden tegenover een aparte benadering van mannen: sommige vaders reageren zo 'macho' om controle te krijgen over de au-

toriteit van een vrouwelijke professional, en: ze willen vaak wel een ouderrol, maar weten onvoldoende wat dat dan inhoudt.

O'Donell e.a. concluderen dat een aparte benadering van vaders cruciaal is: om hun betrokkenheid te vergroten en om de weerstand van moeders tegen contact te weerstaan. Een voorwaarde is dan dat werkers beschikken over specifieke kennis en vaardigheden.

III - VERSCHILLEN IN PARADIGMA EN FOCUS

Veiligheid en welzijn van kinderen en die van moeders hebben in de ogen van hulpverleners altijd met elkaar op gespannen voet gestaan. Dit kan worden benoemd als een verschil in paradigma en cliëntfocus (Radford en Hester, 2006), zoals vertegenwoordigd door bijvoorbeeld de Raad voor de Kinderbescherming en instellingen voor opvang van mishandelde vrouwen. Het zijn de gescheiden domeinen van kindermishandeling en van partnergeweld. Het is pas sinds kort dat ze met elkaar in verband worden gebracht (Kaufman Kantor en Little, 2003) en in Nederland is dit in een aantal steden en regio's te zien in samenwerking van AMK en (Advies-) en Steunpunt Huiselijk Geweld.

De spanning tussen de verschillende soorten professionals draait om het zo moeilijk te conceptualiseren 'belang van het kind'. Amerikaanse en Nederlandse instellingen voor kinderscherming houden zich van oudsher bezig met kindermishandeling, maar hoe verhoudt hun focus zich tot die van de vrouw-met-kinderen die door haar partner wordt mishandeld? Wie bewaakt dan het belang van het kind? En wie bewaakt de belangen van vader en moeder 'als ouder' terwijl hun kind wordt 'beschermd'? De spanning daartussen proberen professionals op te lossen door met elkaar samen te spannen in het vermijden ervan (Friend, 2000). Mishandelde vrouwen, van hun kant, geven zelf liever geen opening van zaken over wat zich thuis afspeelt - uit angst dat praten over opvoedkundige tekortkomingen leidt tot uithuisplaatsing van de kinderen.

Friend wil een brug slaan tussen zowel professionals als vaders en moeders door 'het streven naar een hoger niveau van veiligheid voor kinderen' in te brengen als richtsnoer.

Professionals op drie planeten

Inzichtgevend is de metafoer van drie planeten met elk een eigen historie, cultuur en regels - ooit 'gescheiden circuits' genoemd. De Engelse onderzoekers Radford en Hester (2006) onderscheiden namelijk:

planeet A - *huiselijk geweld*: politie, civiel- en strafrecht;

planeet B - *kinderbescherming*: interventies in gezinnen;

planeet C - *bezoekregeling, omgang en gezag*: advocatuur, mediation, Raad, toewijzing gezag.

Stel dat de politie van planeet A aan huis komt vanwege melding van een uit de hand gelopen echtelijke ruzie, waarna aangifte wordt gedaan of ambtshalve vervolgd. De man heeft in die context een strafbaar feit gepleegd; de mishandelde vrouw wordt beschermd.

In planeet B van hulpverlening aan gezinnen, daarentegen, geldt moeder niet als iemand die bescherming nodig heeft, maar als iemand die haar kinderen niet heeft beschermd, en die dus verantwoordelijk is voor de gevolgen van het geweld.

Op planeet C gaat het om het recht van ouders - ook na een scheiding en ook na geweld - op omgang en gezag, en minder om de bescherming van kinderen. Een 'good enough' vader heeft recht op omgang of co-ouderschap, en moeder moet dit toestaan óók als zij vreest voor de veiligheid van de kinderen.

Deze messcherpe analyse laat zien dat de leden van het gezin die deze trajecten doorlopen lelijk klem raken. Er is namelijk volop professionele bedrijvigheid en leven *op* de planeten,

maar niet *tussen* de planeten. Het is dan ook riskant om kinderen als getuige van geweld onder te brengen in het domein van de kindbescherming - op planeet B - want er is een conceptuele kloof tussen de 'gewelddadige man' aan de ene kant en 'vader' aan de andere kant. Radford en Hester (2006) halen een voorbeeld van Jaffe aan waarin een moeder haar kinderen zogenaamd 'emotioneel verwaarloosde' omdat zij in hun bijzijn werd geslagen door de vader na diens arrestatie en ondanks een straatverbod. De kans op een dergelijke beschuldiging van 'failure to protect' weerhoudt vrouwen ervan om hulp te zoeken. Zelfs de beelden van één en dezelfde persoon - als ouder op de ene planeet en als partner op de andere - zijn nauwelijks met elkaar te verenigen.

Om het denken en handelen op afzonderlijke planeten te overstijgen, is een multi-disciplinaire benadering noodzakelijk, en gezamenlijk plannen van strategie en actie. Confrontatie, psychoeducatie en integratie zijn sleutelwoorden. Radford en Hester (2006) bevelen aan om regelmatig over definities van huiselijk geweld te discussiëren en het te (her)benoemen in lopende en vroegere casuïstiek. Pas dan worden kindermishandeling en partnergeweld minder als afzonderlijke onderwerpen beschouwd, ontstaan verbindingen tussen verschillende soorten geweld en geweldservaringen, neemt de bewustwording van professionals toe, komt er meer nadruk op daadwerkelijke hulp aan alle betrokkenen en op versteviging van hun netwerk.

IV- Conclusie en discussiepunten

Deze literatuurverkenning begint en eindigt met een arsenaal aan vragen, en nodigt ons als professionals uit om beweeglijker te denken en te handelen.⁷ De keuze van welke positie ook heeft immers enorme consequenties voor de vrouwen, kinderen, mannen, gezinnen met wie we werken, voor de route die we gaan, voor de aanpak van mishandeling en de manier waarop we het thema 'ouderschap na mishandeling' verstaan. Ter bewustwording daarvan sluit ik af met zes in discussie en praktijk nader uit te werken conclusies.

1. Posities analyseren en verbinden

Meer verfijnde en geïntegreerde kennis is nodig om de processen na mishandeling te analyseren vanuit verschillende posities. Dat vraagt aandacht voor een preciezer benoemen van 'links' tussen traumatisering door geweld, ouderschap, en de gevolgen voor kinderen. Om geïsoleerde planeten te voorkomen, moeten we dus alert zijn op verbindingen tussen kindermishandeling en partnergeweld. Verdiepend en interactief empirisch onderzoek is nodig, ook ter onderbouwing van de diverse interventies, en de bereidheid om intensief en doelgericht samen te werken. Daarnaast kan verdieping en verrijking van kennis bereikt worden door de praktijk van expert-professionals te bestuderen. Nieuwe kennis wordt dan gebaseerd op *practice based evidence* (Van der Laan, 2003) en krijgt daardoor steviger wortels.

2. Solidariteit met moeders - met inachtneming van grenzen

Laten we een bondgenootschap aangaan met door hun partner mishandelde moeders, meestal toch de primaire opvoeders (Geurts, 2005). Activeren van de bufferprocessen versterkt hun ouderpositie (Van der Pas, 2005) en daarmee hun algehele welbevinden. Moeders worden nogal eens ontmoedigd of beschuldigd, en Geurts (2005) oppert de term 'mishandeld ouderschap'. Wanneer we de impact van geweld op ouderschap - meestal ouderschap - inschatten, moeten we de pogingen erkennen van vrouwen om met het geweld om te gaan en te doen wat in hun vermogen ligt. Dit bondgenootschap is niet onvoorwaardelijk. Het houdt rekening met de mogelijkheid dat mishandelde vrouwen hun kinderen mishandelen en/of verwaarlozen, en zal henzelf en de kinderen daartegen beschermen door heldere regels en tijdig ingrijpen.

3. Andere zienswijzen op de veiligheid van het kind toelaten

De discussie over veiligheid van kinderen zet het moederschap van mishandelde vrouwen op scherp. De uitsluitend aan moeders toebedeelde verantwoordelijkheid voor de veiligheid van kinderen maakt hen emotioneel en juridisch kwetsbaar. Ook 'kinderen als getuige van geweld' onderbrengen in de definitie van kindermishandeling, kan voor vrouwen nadelig uitpakken. Hun wordt misschien een 'falende bescherming van kinderen' ten laste gelegd terwijl zij soms noch zichzelf kunnen beschermen tegen het geweld, noch bij machte zijn om het te voorkomen. Appleyard en Osofsky (2003) stellen onomwonden vast dat de meest belemmerende factor in de hulp aan mishandelde vrouwen is dat ouders (= moeders) zo weinig controle hebben over zoveel en zo ernstige en uiteenlopende stressfactoren. Kwetsbare vrouwen hebben vaak velerlei problemen. Het onderzoek van Wolf e.a. (2006) onderstreept dat vrouwen op veel fronten hulp nodig hebben, en soms meer en andere hulp vragen dan ze krijgen.

4. Bewustwording van macht, verantwoordelijkheid en vaderschap

In beeldvorming en hulpverlening staan mannen, en zeker mishandelende mannen, als partner en vader vaak op achterstand. Het blijkt een goede optie te zijn om mishandelende mannen *als vader* beter te informeren en zo mogelijk te betrekken bij de behandeling, mits onder glasheldere condities. Er zijn ook contra-indicaties. Bedreigende ex-partners moeten daarvan worden uitgesloten, evenals mannen die het mishandelen ontkennen of minimaliseren, en die onvoldoende beheersing op kunnen brengen.

De valkuilen zijn legio. Laten professionals niet naïef zijn, en laten ze gevoeligheid ontwikkelen voor genderkwesties rond macht en (het 'uitbesteden' van) verantwoordelijkheid. Radford en Hester (2006) spreken over het normaliseren van macht en controle als 'genderentrapment': leidend tot marginalisering en gebrek aan zelfbeschikking voor vrouwen. Begin jaren negentig concludeerde Römken (1992, 203) al dat mishandeling van vrouwen in een intieme relatie een bevestiging en uitvergroting is van machtsongelijkheid. Haar aanbeveling om in de interactie tussen partners de rol te onderzoeken van ontkenning van mishandeling door mannen, het 'uitbesteden' van de verantwoordelijkheid voor geweld, en machtsmechanismen, geldt nog steeds. Omgekeerd is het van belang om ervaringen te documenteren van de mannen die hun verspeelde vaderschap (partnerschap) willen herwinnen.

5. Gender, macht en taal

Hieruit volgt dat gender, en dus macht, altijd meespelen in de vorm van stereotype 'genderboodschappen', gendergeladen beelden over agressie en bescherming, en genderidentiteiten in de gezinnen zelf (Dijkstra, 2000, 305/306). Ze komen ook tot uitdrukking in professionele oordelen en in de gebruikte terminologie. Zo is het gevaarlijk om na een enkel gesprek met een mishandelende man vast te stellen dat hij een goede opvoeder is, of om aan te nemen dat een mishandelde vrouw die leeft met een veelvoud aan stressoren volledige controle heeft over haar veiligheid en die van de kinderen. Onder de seksneutrale term 'ouderschap' gaat niet zelden een verborgen genderopvatting schuil. Het zijn vooral mishandelde vrouwen die worden aangesproken op hun 'ouderschap'. Mishandeling overschrijdt de wet, inderdaad, maar daarnaast kan de norm worden gesteld dat geweldpleging door mannen in het bijzijn van kinbekennenden getuigt van slecht opvoederschap. Het taalgebruik in de literatuur reflecteert dit denken in seksestereotypering: vrijwel altijd is sprake van kinderen van mishandelde vrouwen, nooit kinderen van mishandelende mannen, en naast de te verwaarlozen groep vaders staat een leger verwaarlozende moeders. Mogelijk past ook het verwijt van intussen volwassen geworden kinderen dat hun moeder hen niet heeft beschermd deels in deze context. De agressors (meest al vaders) wordt namelijk geen gebrek aan bescherming verweten, noch in veel gevallen agressie (Dijkstra, 2000, 305).

6. Caleidoscopisch kijken gevraagd!

Tot slot: een caleidoscopische visie vraagt aandacht voor posities bij geweld. Dit wordt mogelijk wanneer we zienswijzen met elkaar confronteren. Oefenen daarmee betekent echter: de geriefelijke comfortzone verlaten, pijnlijke vragen stellen, spanning niet wegwerken. Andere methoden moeten daarvoor worden ontwikkeld en ingezet: discussie, confrontatie, expertkennis van praktijkwerkers, focusgroepen, enz. De meeste onderzoekers en professionals bezien dit moeilijke thema – ouderschap en mishandeling - vanuit één positie of nemen een vaste plek in op één planeet. Niet deze of gene positie is daarbij het probleem, maar het gevaar van eenzijdigheid. Om vrij te kunnen reizen tussen planeten moet 'complexiteit' ons vertrekpunt worden - in plaats van het excuus om te blijven zitten waar je zit. Anders reproduceren professionals en hun instellingen de misverstanden, en blijven we vastlopen in eenzijdig denken.

Literatuur

Appleyard, K. en J. D. Osofsky (2003). Parenting after trauma: supporting parents and caregivers in the treatment of children impacted by violence. *Infant Mental Health Journal* 24: 111-125.

Baeten, P. en E. Geurts (2002). *In de schaduw van het geweld. Kinderen die getuige zijn van geweld tussen hun ouders*. NIZW, Utrecht.

Dijkstra, S. (2000). *Met vallen en opstaan. Hoe vrouwen en mannen betekenis geven aan geweldservaringen uit hun kindertijd*. Eburon, Delft, 2000 (academisch proefschrift).

Dijkstra, S. (2007). *Geweld en veerkracht in gezinnen. Over posities, professionals en preventie van overdracht*. Van Arkel, Utrecht.

Friend, C.(2000). Alligning with the Battered Women to Protect Both Mother and Child: Direct Practice and Policy Implications. In Geffner, R., Jaffe, P. en M. Suderman (eds), *Children Exposed to Domestic Violence. Current Issues in Research, Intervention, Prevention, and Policy Development*. Binghamton, The Haworth Maltreatment and Trauma Press: 253-268.

Geurts, E. (2005). Mishandeld moederschap? Over de invloed van relationeel geweld op het opvoeden door moeders. *Tijdschrift over Kindermishandeling* 19, 1, 19-23.

Goldner, V. (1997). *De genderdialoog. Passie, macht, subjectiviteit en therapie*. Amsterdam: Van Gennep.

Herman, J. (1993). *Trauma en herstel. De gevolgen van geweld - van mishandeling thuis tot politiek geweld*. Amsterdam, Wereldbibliotheek (vertaling, 1994).

Hermanns, J. (2004). Geweld in gezinnen en kindermishandeling. Signalementen, *Kind en Adolescent Review* 11:254-262.

Holden, G. W. Stein, J. D. Richie, K.L., Harris, S. D. en E.N. Jouriles (1998). Parenting Behaviors and Beliefs of Battered Women. In Holden, G. W., Geffner, R. en E.N. Jouriles (eds), *Children Exposed to Marital Violence. Theory, Research and Applied Issues*. American Psychological Association, Washington:289-334.

Hydén, M. (2005). 'I must have been an Idiot to Let it Go On': Agency and Positioning in Battered Women's Narratives of Leaving. *Feminism and Psychology*, 15 (2): 169-188.

Kaufman Kantor, G. en L. Little (2003). Defining the boundaries of child neglect. When does domestic violence equate with parental failure to protect? *Journal of Interpersonal Violence* 18: 338-355.

Laan, G. van der (2003). De professional als expert in practice-based evidence. *Sociale Interventie*, 12, 5-16.

Lamers-Winkelmann, F.A (2003). *Een huilend huis*. Effectmetingen 'let op de kleintjes'. Middelburg/Amsterdam: Scoop/ Vrije Universiteit, Faculteit der Psychologie en Pedagogiek, afdeling Orthopedagogiek.

Levendosky A. A. en S. Graham-Bermann (2000). Trauma and Parenting in Battered Women: An Addition to an Ecological Model of Parenting. In: *Children Exposed to Domestic Violence: Current Issues in Research, Intervention, Prevention, and Policy Development*, Geffner, R., Jaffe, P. en M. Suderman (eds), The Haworth Maltreatment and Trauma Press: 25-57.

O'Donnell, J.M., Johnson, W.E., Easley D'Aunno, L. en H. L. Thornton (2005). Fathers in Child Welfare: Caseworkers' Perspectives, *Child Welfare League of America*: 387-414.

Radford, L. en M. Hester (2006). *Mothering through Domestic Violence*. Jessica Kingsley Publishers, London, Philadelphia, 2006.

Römken, R. G. (1992) *Gewoon geweld?* Omvang, aard, gevolgen en achtergronden van geweld tegen vrouwen in heteroseksuele relaties, Swets en Zeilinger, Amsterdam/Lisse (academisch proefschrift).

Slijper, F.M.E. (2005). Behandelpraktijk. In: J.E. Verheugt-Pleiter, M.G.J. Schmeets en J. Zeevalkink (eds) *Mentaliseren in de kindtherapie. Leidraad voor de praktijk*, Van Gorcum, Assen: 146-158.

Sturge, C. Can violent parents be fit parents? (2003) In: *Studies in the assessment of Parenting*, Reder, P., Duncan, S. en C. Lucey (eds), Routledge London/New York: 178-194.

Van der Pas, A. (1996). *Naar een psychologie van ouderschap. Handboek Methodische Ouderbegeleiding 2*. Ad. Donker, Rotterdam.

Van der Pas, A. (2005). *Eert uw vaders en uw moeders. Opvoedproblemen nader verklaard*. Handboek Methodische Ouderbegeleiding 3. SWP, Amsterdam.

Visser, S. Trauma en ouderschap (1997). Over hoe het verleden kan rondzingen in het heden. *Maandblad Geestelijke volksgezondheid* 6, 633-646.

Wolf, J., Jonker, I., Nicholas, S., Meertens V. en S. te Pas (2006). *Maat en baat van vrouwenopvang. Onderzoek naar vraag en aanbod*. SWP, Amsterdam.

---

¹ Dr. Sietske Dijkstra, psycholoog, heeft een eigen bureau voor onderzoek, scholing en advies t.a.v. geweld in relaties. Recent is zij aangesteld als lector 'huiselijk geweld en opvang van mishandelde vrouwen, kinderen en hun netwerk' bij de Stichting Valkenhorst en Hogeschool Breda.

² Een caleidoscoop is volgens Van Dale een 'kijker die daarin gelegde voorwerpjes veelvoudig weerspiegelt en zo telkens wisselende figuren vertoont'. Deze wisselende figuren in verschillende kleurschakeringen komen echter wel steeds met dezelfde ingrediënten (voorwerpjes) tot stand.

³ Ondermijning van zelfvertrouwen en van vertrouwen in de toekomst zijn kenmerkende bijwerkingen van trauma (zie Herman, 1994). Visser (1997) gebruikt het systemische en beweeglijke concept van 'rondzingen van oude traumata' bij problemen die vrouwen met een belaste jeugd en relatiegeschiedenis ervaren als moeder.

⁴ In opvanghuis Valkenhorst staat een netwerkbenadering centraal. Het gaat dan zowel om aandacht voor banden met familie, (ex)partners en vrienden, als om verbinding met professionals die (soms ook voor en) na de periode van opvang vrouw, kinderen en (ex)partner verder begeleiden.

⁵ Opvangmedewerkers geven in persoonlijke mededelingen aan dat nieuw speelgoed in de opvang altijd snel zoek is en stuk raakt. Kinderen springen er nogal ruw mee om en niemand lijkt écht verantwoordelijk voor het heel houden of leeftijdsadequaat gebruik van speelgoed.

⁶ Vrouwen vinden het vooral moeilijk om de grenzenstellende ouderrol op te pakken en een aantal vrouwen beschikt over te weinig opvoedingsvaardigheden, aldus de reactie van enkele medewerkers in de opvang.

---

⁷ Goldner (1997) noemt deze wijze van openbrekend en op spanning gezet denken bij geweld in partnerrelaties een zowel/als-benadering in plaats van een of/of-benadering. Het gaat om denken met een komma.